

Prof. dr hab. Ryszard Stachowski

Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Mileny Marczak pt.
„Psychologia sportu i kultury fizycznej w Polsce do 1989 roku.
Tradycje, kierunki badań, osiągnięcia”. Lublin 2019

Opiniowana rozprawa doktorska powstała w Zakładzie Psychologii Ogólnej na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Promotorem rozprawy był profesor uczelni dr hab. Cezary W. Domański, zaś promotorem pomocniczym dr Anna Tychmanowicz.

W swojej rozprawie doktorskiej mgr Milena Marczak ukazuje panoramę dziejów psychologii polskiej kultury fizycznej i sportu. Na to obszerne przedstawienie zagadnienia składa się 487 stron tekstu łącznie z bibliografią, indeksem nazwisk oraz aneksami. Sama bibliografia o imponującej liczbie 2160 pozycji zajmuje 134 strony! Tekst zasadniczy rozprawy ujęty w ośmiu różnej objętości rozdziałach to ponad trzysta stron. Struktura rozdziałów odzwierciedla główne wątki tematyczne rozprawy takie jak kultura fizyczna jako zjawisko historyczne, geneza i rozwój psychologii sportu na świecie, kształtowanie kultury fizycznej i psychologii sportu na ziemiach polskich w XVIII wieku i pod zaborami, rozwój polskiej kultury fizycznej w okresie Wielkiej Wojny i w okresie drugiej wojny światowej, sport jako czynnik utrzymania tożsamości narodowej w okresie drugiej wojny światowej, rozwój kultury fizycznej i psychologii sportu w okresie Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej i po roku 1989.

Zakres użytego przez mnie tutaj słowa „panorama” dopełnia przyjęty w rozprawie układ faktów historycznych w porządku czasowym obejmującym półtora wieku, począwszy od XVIII stulecia przez okres zaborów, Wielkiej Wojny, dwudziestolecia międzywojennego, drugiej wojny światowej, okres Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej po rok 1989 jako cezurę wyznaczającą zakończenie epoki komunizmu i przejście władzy przez opozycję demokratyczną w Polsce. Dokonane w jego wyniku przemiany polityczne, społeczno-gospodarcze oraz ustrojowe nie mogły nie oddziaływać na stan polskiej kultury fizycznej i sportu, a tym samym i na sposób prowadzenia badań psychologicznych w tej dziedzinie. Temu zagadnieniu doktorantka poświęciła zamykający rozprawę doktorską rozdział ósmy.

Dzieje polskiej psychologii kultury fizycznej i sportu w tym przedziale czasowym doktorantka ujmuje z punktu widzenia szerokiego kontekstu historycznego, który obejmuje dokonujące się w poszczególnych epokach przemiany gospodarcze, polityczne i społeczne, dzięki czemu staje się zrozumiały sens podejmowanych ówczesnie badań

psychologicznych w zakresie kultury fizycznej i sportu oraz wartość aplikacyjna ich wyników. Wskazuje to na ścisły związek historii kultury fizycznej i sportu z historią powszechną, ponieważ – jak pisze Milena Marczak – „obszary rozwoju poszczególnych kierunków nauki oraz przemiany gospodarcze, polityczne i społeczne występujące w Polsce i na świecie pozostawały ze sobą w zależności” (s. 18). Z tego punktu widzenia jej rozprawa doktorska łączy w sobie i psychologię, i historię nauki. Psychologia kultury fizycznej i sportu staje się zatem zjawiskiem historycznym, które – jak na podstawie wnikliwej analizy literatury zagadnienia oraz własnego doświadczenia dydaktycznego ustaliła doktorantka – w historiografii tej subdyscypliny psychologii było jako przedmiot kompleksowych badań jeśli nie pomijane, to w najlepszym razie opracowywane w stopniu zaledwie przyczynkarskim. Nie sposób w tym miejscu nie zgodzić się z autorką, że marginalizacja dziejów polskiej psychologii kultury fizycznej w publikacjach z dziedziny historii psychologii jest nierozważnym z punktu widzenia rozwoju samej psychologii zubożeniem pola i kierunków empirycznych badań psychologicznych nad kulturą fizyczną i sportem jako czynnikami kształtującymi aktywność fizyczną człowieka. Jej rozprawa doktorska jest nie tylko chlubnym wyjątkiem w owej marginalizacji, ale przede wszystkim zapowiedzią dobrej zmiany w naukowym ujęciu poruszonego zagadnienia. Jak bowiem pisze ona w otwierającym rozprawę doktorską zdaniu, „przedstawienie historii psychologii kultury fizycznej stanowi wyzwanie zarówno dla historyka, jak i psychologa” (s. 16). Mgr Milena Marczak jest dla mnie pierwszym badaczem, który podjął się tego zadania wymagającego z jednej strony ogromnego trudu, z drugiej będącego sprawdzianem erudycyjności wykładu. I z tego zadania wywiązała się znakomicie. Dlatego nie sposób odmówić jej racji, kiedy stwierdza, że „przedstawiciele psychologii sportu i kultury fizycznej powinni częściej sięgać do swojej historii, która posiada interdyscyplinarny charakter ze względu na rozważania nawiązujące tematyką i słownictwem do różnych dziedzin nauki” (s. 305).

Trafnie rozeznany przez doktorantkę stan rzeczy w obszarze badań nad psychologią kultury fizycznej i sportu stał się dla niej źródłem inspiracji do sformułowania pięciu pytań badawczych (patrz s. 18–19), które określiły strukturę pracy i zarazem wyznaczyły ramowy podział relacjonowanych kierunków badań w dziedzinie będącej przedmiotem jej zainteresowania badawczego. Warto w tym miejscu podkreślić ukazany przez nią interdyscyplinarny charakter tych badań. Wśród takich wybranych dziedzin naukowych, w których podejmowane badania nad kulturą fizyczną przysłużyły się poszerzeniu wiedzy o ludzkiej aktywności ruchowej, znalazły się filozofia kultury fizycznej,

socjologia kultury fizycznej, pedagogika kultury fizycznej i antropologia sportu, jak również fizjologia, higiena i medycyna. Jak słusznie zauważa doktorantka, „ignorowanie związku kultury fizycznej oraz jej poszczególnych komponentów z rozwojem innych dyscyplin nauki skutkowało ogólnikowością, oraz nieprecyzyjnym omówieniem jej rozwoju w poszczególnych okresach historycznych” (s. 39).

Autorka recenzowanej rozprawy doktorskiej nadała jej charakter przeglądowo-koncepcyjny i w tym kontekście prowadzi konsekwentnie narrację. Czytelnik śledzi stopniowy rozwój kultury fizycznej wraz z jej poszczególnymi częściami składowymi, jak sport, wychowanie fizyczne, gimnastyka, gry i zabawy ruchowe, rekreacja i turystyka, czy rehabilitacja ruchowa, poznając go jako następstwo z jednej strony potrzeb społecznych, z drugiej uwarunkowań historycznych oraz postępu różnych dyscyplin nauki w kolejnych okresach historycznych.

Pod względem treści rozprawę doktorską mgr Mileny Marczak uważam za wartościowe poznawczo kompendium wiedzy o historii psychologii rodzimej kultury fizycznej. Na podstawie niezwykle dociekliwego przeglądu literatury zagadnienia autorka ukazuje kulturę fizyczną w Polsce w jej wyróżniającej na tle światowym funkcji jako elementu odrębności narodowej i podtrzymywania ducha patriotycznego w trudnych okresach jej ojczystych dziejów. Czytelnik nie bez poczucia dumy narodowej dowie się ponadto, że na przykład opracowane przez polskiego antropologa Jana Mydlarskiego (1892–1956) polskie normy szkolnego wychowania fizycznego były pierwszym w świecie miernikiem ludzkiej sprawności fizycznej. Warto też wiedzieć, że edukacja fizyczna w Polsce była wyodrębnioną gałęzią wychowania, w którym pionierskie ujęcie czynnika narodowego oraz wartości patriotycznych w wychowaniu fizycznym dzieci i młodzieży wyróżniały ją na tle światowym.

W części recenzji oceniającej rozprawę doktorską mgr Mileny Marczak nasuwa mi się pytanie o zgodność tytułu rozprawy z jej treścią. Jeśli dobrze zrozumiałem, to sport jest jednym z komponentów kultury fizycznej, a nie odwrotnie (por. na przykład s. 21, s. 47 i inne). Skoro tak, to tytuł pracy doktorskiej powinien to podporządkowanie uwzględnić. Tymczasem mamy w nim słowo „sport” na pierwszym miejscu.

Szkoda, że w tytule rozprawy zabrakło słowa „historia” czy „dzieje” w brzmieniu „Historia psychologii...” albo „Dzieje psychologii...”. Na historyczny charakter rozprawy wskazują wprawdzie słowa „do roku 1989” oraz „tradycje”, ale wszakże niejawnie, a przecież wyszła ona spod opiekuńczych skrzydeł tak wytrawnego historyka psychologii, jak Cezary Domański.

I jeszcze jedna uwaga. Tytuł rozprawy ogranicza jej narrację do roku 1989, natomiast Rozdział VIII wykracza poza tę cezurę i mówi o rozwoju kultury fizycznej i psychologii sportu *po* roku 1989. Może zatem zamiast „Rozdział VIII” lepiej byłoby go nazwać „Postówie”, czy jakoś podobnie? Byłoby to bardziej zgodne z tytułem pracy doktorskiej.

Biorąc pod uwagę nowatorski charakter podjętego przez mgr Milenę Marczak zadania prowadzącego się do usystematyzowania obszernego dorobku naukowego w dziedzinie historii polskiej psychologii kultury fizycznej i sportu, które nie byłoby możliwe bez utrzymania przez nią niezwyklej dyscypliny umysłowej w analizie imponującej liczby źródeł naukowych, dzięki czemu jej praca ma nie tylko nieocenione walory poznawcze, ale inspiruje do podjęcia dalszych badań w tym zakresie, stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Mileny Marczak pt. „Psychologia sportu i kultury fizycznej w Polsce do 1989 roku. Tradycje, kierunki badań, osiągnięcia” spełnia wymagania Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym i wnoszę o dopuszczenie mgr Mileny Marczak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. Ryszard Stachowski

Poznań, dnia 30 października 2019 roku